

ЛІНГВОМЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ АНГЛОМОВНОЇ ДИСКУСІЇ НА ОСНОВІ ПРОБЛЕМНОГО МЕТОДУ

І. В. Зайцева

Київський національний лінгвістичний університет

У статті досліджуються лінгвометодичні особливості навчання майбутніх філологів англomовної дискусії на основі проблемного методу навчання; визначена структура дискусії, проаналізовані компоненти дискусії, виділені та описані стратегії учасників усномовленневого спілкування.

Ключові слова: дискусія, дискусія-обмін думками, структура, стратегії учасників усномовленневого спілкування.

И. В. Зайцева Лингвометодические особенности обучения будущих филологов англоязычной дискуссии на основе проблемного метода обучения. В статье исследуются лингвометодические особенности обучения будущих филологов дискуссии на основе проблемного метода обучения, определена структура дискуссии, проанализованы компоненты дискуссии, выделены и описаны стратегии участников устноречевого общения.

Ключевые слова: дискуссия, дискуссия-обмен мнениями, структура, стратегии участников устноречевого общения.

I. Zaitseva. Lingo-methodical peculiarities of teaching future philologists discussion in English on the basis of problem learning method. The article deals with lingo-methodical peculiarities of teaching future philologists discussion in English on the basis of .problem learning method. The author defines the structure of discussion, analyses its components. The study singles out turn-taking strategies.

Key words: discussion, opinion exchange discussion, structure, turn-taking strategies.

Сучасний філолог – це високо освічена людина, професіонал, який здатний швидко адаптуватися в нових умовах, ефективно здійснювати міжкультурну комунікацію зі своїми колегами з різних країн, вирішуючи проблеми теоретичного і практичного значення. Підготовка спеціаліста такого рівня передбачає розвиток таких інтелектуальних умінь: аналізувати інформацію, збирати необхідні факти, формулювати думку, аргументувати свою точку зору тощо. Вирішення цього питання ми вбачаємо у застосуванні дискусії на засадах проблемного методу у процесі навчання майбутніх філологів англійської мови (АМ). Це дасть можливість підготувати спеціаліста, здатного вирішувати професійні проблеми, орієнтуватися в швидкоплинних інформаційних потоках, готового до відкритого та конструктивного діалогу не лише з вітчизняними, а й зарубіжними колегами. Крім того, використання дискусії сприяє розвитку у майбутніх філологів вміння діалогічного мовлення (ДМ), що зазначені у Програмі, а саме: брати участь у діалозі з носіями мови при достатньому ступені невимушеності і спонтаності, дискутувати в рамках відомих контекстів, висловлюючи та захищаючи свою точку зору [9, с. 193].

Проблема розвитку вмінь ДМ у майбутніх філологів – не нова, проте завжди була актуальною, оскільки вона перебуває у центрі ваги методистів і вчених. Визначні дослідники А. А. Алхазіашвілі, М. Л. Вайсбурд, І. О. Зимня, Р. П. Мільруд, В. Л. Скалкін, Дж. Андерсон визначили базові основи навчання ДМ. Аналіз наукових досліджень свідчить, що за останні роки інтенсивно вивчалися окремі аспекти навчання ДМ, зокрема розроблена методика навчання студентів початкового ступеня професійно орієнтованого ДМ на заняттях з практики усного і писемного мовлення (Ананьєва Л. В.); навчання дискусії на матеріалі художніх текстів у процесі вивчення англійської як другої іноземної мови (Топтигіна Н. М.); навчання старшокласників обговорення проблем англійською мовою у процесі міжкультурного спілкування (Гордєєва А. Й.); формування професійно орієнтованої компетентності в ДМ у майбутніх учителів англійської мови (Гайдукова Л. В.); навчання майбутніх учителів англійської дискусії на основі автентичних поетичних творів (Андронік Н. П.). Як бачимо, проблема навчання дискусії на початковому ступені досить докладно досліджена вченими, проте процес формування вмінь діалогічного мовлення на основі проблемних ситуацій засобами дискусії висвітлений недостатньо.

Таким чином, **метою статті** є обґрунтування лінгвометодичних особливостей навчання майбутніх філологів дискусії на основі проблемного методу. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: уточнити визначення поняття *дискусія*, розглянути її структуру і компоненти.

Розглянемо, як трактують поняття «дискусія» науковці сьогодні. У методиці викладання іноземних мов **дискусія** розглядається як обговорення певної проблеми шляхом обміну думками при збігу чи розходженні позицій, точок зору [2, с. 2]. У сучасній лінгвістиці дискусію розглядають передусім з боку комунікативного та інтерактивного призначення: дискусія – це отримання і передача інформації під час спілкування та досягнення взаєморозуміння [5, с. 120]. Дискусія не лише сприяє вихованню мовленнєвої культури, а й спонукає студентів до пошуку самостійного вирішення проблем, що, в свою чергу, є стимулом пізнавальної активності. Застосування дискусії у навчанні студентів іноземної мови (ІМ) формує у них культуру творчого мислення, створює умови для використання життєвого досвіду і отриманих раніше знань для засвоєння нових. У процесі вирішення проблем в рамках групового спілкування в учасників розвивається вміння діяти в інтересах групи, з'являється уважне ставлення до співрозмовників, інтерес та повага до думки інших, тощо. Оскільки будь-який мовленнєвий акт здійснюється в контексті певної ситуації у межах однієї зі сфер діяльності, ми зосереджуємо увагу на дискусіях, які містять проблемні ситуації, де ситуація – це сукупність обставин і відносин, що відбиваються в акті спілкування і надають йому значущості [3, с. 25]. З викладеного можна зробити висновок, що деякі науковці ототожнюють дискусію й обговорення, використовуючи їх як синоніми, проте ми вважаємо, що ці два поняття не є тотожними, оскільки дискусія ширша за обговорення, і останнє, у свою чергу, виступає складовою дискусії. Отже, слідом за Н. М. Топтигіною ми відносимо дискусію до групового діалогу (термін Н. М. Топтигіної) – процесу мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників спілкування [13, с. 15].

Відповідно до програмних вимог ми обираємо техніку «акваріума», яку, слідом за М. В. Кларінім, будемо називати дискусією-обміном думками. Дискусія-обмін думками відповідає таким вимогам програми на початковому ступені: вміти підтримувати дискусію, запитувати детальну інформацію, підсумовувати почуту інформацію та коментувати її, аргументувати свою точку зору тощо [12, с. 49]. Цей різновид дискусії зазвичай застосовується у роботі із матеріалом, зміст якого пов'язаний з суперечливими підходами, конфліктами, розбіжностями [7, с. 141]. Таким чином, **дискусія-обмін думками** – особливий варіант організації обговорення проблеми, під час якого відбувається спочатку груповий обмін думками, а потім представник від кожної групи бере участь у публічній дискусії. Цей різновид дискусії не лише посилює активність усіх її учасників, а й формує навички участі у груповій роботі, спільному прийнятті рішень. Дискусія-обмін думками буде передумовою подальшого навчання студентів ведення дебатів, круглого столу, диспуту на старших курсах.

Дослідивши низку робіт зарубіжних і вітчизняних лінгвістів (Авербух К. Я., Алексєєва І. С., Арнольд І. В., Бухбіндер В. А., Гальперін П. Я., Зорівчак Р. П., Корунець І. В., Міньяр-Белоручев Р. К., Айчисон Дж. (Aitchison J.), Якобсон Р. (Jakobson R.), Кьобра-Оречіоні С. (Kerbrat-Orecchioni C.), Сапір Є. (Sapir E.), ми дійшли висновку, що успішність і результативність дискусії залежить від правильності мовного оформлення, логічності викладу думок, різноманітності граматичних структур, які використовуються, а також від відповідності змісту висловлювання проблемній ситуації. Для досягнення цієї мети необхідно враховувати структуру і характеристику дискусії [Пассов Ю. І., Тарнопольський О. Б.].

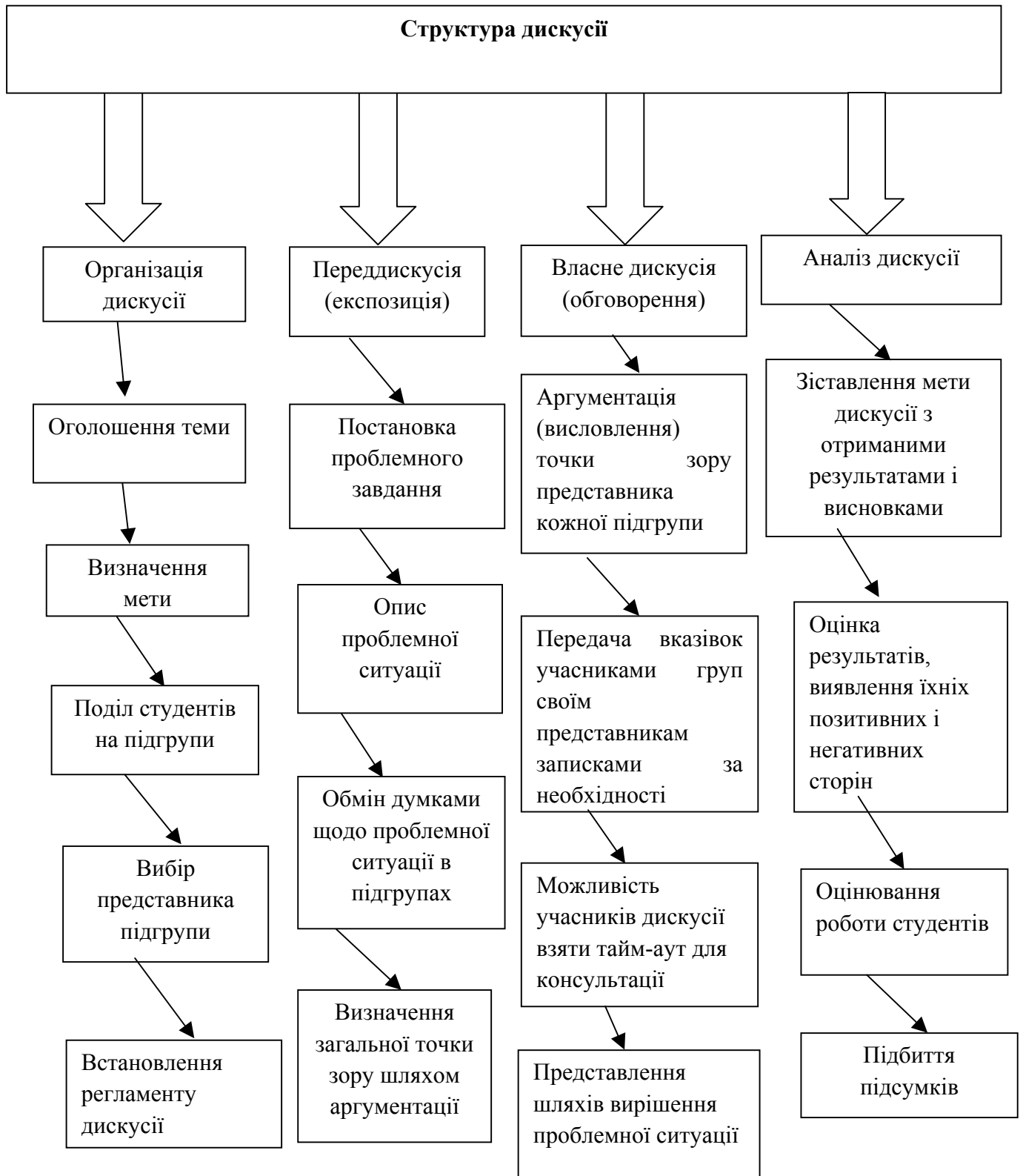
Узагальнення точки зору вчених, врахування принципів проблемного методу дають нам змогу визначити структурні компоненти дискусії-обміну думками, яка передбачає чотири стадії : організація дискусії, переддискусія (експозиція), дискусія та її аналіз дискусії. Відобразимо створену і проаналізовану нами структуру дискусії обміну думками у схемі.

Опишемо докладніше компоненти кожної стадії дискусії-обміну думками.

Організаційна стадія дискусії починається з визначення викладачем її мети, яка вказує на те, для чого необхідна дискусія, чого слід навчати в її процесі та які результати очікуються [13, с. 81]. Далі розкривається зміст її теми, що є предметом обговорення (мовлення), який, у свою чергу, визначає коло ідей, на яких фокусується увага співрозмовників. Чітко визначений і цікавий для студентів предмет обговорення, або тема, є однією з головних ознак дискусії, який викликає зацікавленість комунікантів [2, с. 3]. Вдало обрана тема також є запорукою активного обміну думками, і має бути максимально наближена до життєвих орієнтацій студентів, їхніх інтересів, навчання, відбивати актуальні проблеми сучасності. Для вибору теми дискусії-обміну думками ми пропонуємо використовувати метод “мозкового штурму” (англ. brainstorming) – один з найбільш відомих методів пошуку оригінального розв’язання різноманітних завдань, продукування нових ідей, що був запропонований психологом А. Осборном в 1950-і рр. Використовуючи метод “мозкового штурму”, викладач пропонує студентам варіанти тем для дискусії, при цьому кожен студент має право

висловлювати свої ідеї щодо визначення теми, постановки проблеми. Всі пропозиції, ідеї записує на дошці ведучий, після чого голосуванням обирається найкраща тема [10, с. 10].

Структура дискусії

Дискусія-обмін думками передбачає обговорення теми студентами в невеликих групах (п'ять-шість студентів), на які розподіляє студентів викладач, після чого обирає представника (спікера) кожної групи, який представлятиме позицію групи всій аудиторії. Залученість усіх учасників досягається участю кожного в початковому груповому обговоренні, після чого група зацікавлено стежить за роботою і підтримує зв'язок зі своїми представниками. Сам спосіб “акваріумного” аранжування класу запозичений з практики проведення групових психологічних тренінгів і дає студентам можливість відчутти тонкощі поведінки центральних учасників – представників груп.

Представники групи, як і викладач, мають стежити, щоб у групі виступив кожен студент. Для цього викладачу необхідно встановити регламент дискусії – так звані правила введення дискусії, основні з яких передбачають певну обмеженість у часі, обов'язковий виступ кожного студента, аргументоване підтвердження своєї позиції, крім того: уважно вислухати кожного члена групи, не повторюватися, не допускати особистої конфронтації та оцінки мовця, не вислухавши до кінця і не зрозумівши його точку зору.

Основою наступної стадії дискусії-обміну думками, а саме **переддискусії (експозиції)**, є проблемне завдання (ПЗ) – мовленнєва вправа, в якій невідомий один із його компонентів, тобто відомо, про що говорити, для чого, але невідомо, як і якими засобами спілкування формулювати думку [11, с. 253]. ПЗ є компонентом проблемної ситуації, комплексом умов, що передбачають виникнення суперечностей, спростування яких викликає дискусію [4, с. 60].

Отже, наступним важливим компонентом експозиції є проблемна ситуація (ПС), яка визначається як сукупність умов (мовленнєвих і немовленнєвих), що стимулюють студентів діяти у межах заданої ситуації [11, с. 253]. Групам дається час, зазвичай обмежений, для обговорення ПС і визначення загальної точки зору.

Наведемо приклад, як проблемне завдання відрізняється від проблемної ситуації. Спочатку викладач демонструє перед студентами проблемне завдання, наприклад: Here are the letters asking for help. They address Jane, a newspaper journalist, who asks readers to read about the people who suffer badly from the same problem. Read the extracts before discussing the questions in small groups. Після постановки проблемного завдання викладач представляє три різноманітні ПС, в умовах яких повинні діяти студенти:

1) *“When I see an item of clothing in a shop, I am afraid to go and buy it. Every time I try to go into a shop I get embarrassed when the shop assistant speaks to me. He may think “Nothing in this shop would ever suit her.” (Alex)*

2) *“I know some people who can not talk because of shyness. My problem is the complete opposite: I can not stop talking! You see, if a member of the opposite sex comes to talk to me, instead of going quiet I'm so nervous that I chat like mad.” (John)*

3) *“I have no self-confidence and try not to talk to people as I am sure they would not want to talk to me. I have started to think that this is because I am the world's most boring person.” (Joanna)*

Після пред'явлення ПС відбувається обмін думками щодо варіантів її вирішення в групах з метою визначення загальної точки зору. При цьому студенти обґрунтовують свою точку зору шляхом аргументації – важливої структурної частини міркування і одержують нову інформацію (Волков О. О., Михальская А. К., Мартинова О. Ф., Панов М. І.). Інші вчені розглядають аргументацію як діяльність, мета якої – забезпечити прийняття адресатом змісту тверджень, вираження своєї позиції (Алексеев О. П., Баранов А. М., Івін О. А., Никифоров О. Л., Рузавин Г. І. і ін.). Вміння довести, обґрунтувати свою точку зору, – необхідна умова культури дискусії та її ефективності [5, с. 6]. Враховуючи визначення аргументації, а також той факт, що аргументація – це єдність логічного і комунікативного компонента, зробимо спробу надати свою дефініцію явищу аргументації. У нашому випадку аргументація – це інтелектуально-комунікативний процес, що спрямований на обґрунтування, доказ тієї чи іншої точки зору у межах ПС під час дискусії, а також на переконання співрозмовника/ків.

Визначивши загальну точку зору в кожній групі, необхідно перейти власне до стадії самої **дискусії**, яка розпочинається з аргументації. Викладач просить представників груп зібратися в центрі аудиторії, щоб висловити і обстояти позицію своєї групи відповідно до отриманих від неї вказівок. Окрім представників, ніхто не має права висловитися, проте учасникам груп дозволяється передавати вказівки своїм представникам записками.

Викладач може дозволити представникам, так само як і групам, узяти тайм-аут для консультацій.

“Акваріумне” обговорення проблеми між представниками груп завершується після закінчення заздалегідь встановленого часу або після досягнення рішення, що і є метою дискусії. Дискусія нерідко ототожнюється із суперечкою або полемікою, яким притаманні конфліктність і боротьба думок, однак, на відміну від останніх, дискусія характеризується своєю цілеспрямованістю і прагненням до компромісу [10, с. 3]. Цей принцип спрямованості дискусії на позитивний результат відрізняє її від суперечки [1, с. 11]. Таким чином, представник кожної групи пропонує шляхи вирішення проблемної ситуації.

Заключна стадія дискусії передбачає її аналіз, зіставлення мети дискусії з отриманими висновками, оцінку результатів, виявлення їхніх позитивних і негативних сторін, оцінювання роботи студентів і висновки. При цьому студентів і їхню участь у дискусії оцінюють за такими критеріями, як роль у підготовці дискусії, активність на занятті, грамотність у викладі тез, логічність, якість засвоєння матеріалу. Розглянувши структуру дискусії, ми вважаємо, що дискусія – обмін думками є складним для оволодіння видом дискусії з елементами монологу-міркування і монологу-переконання, коли співрозмовники прагнуть знайти певне рішення, дійти певних висновків, переконати один одного, сформувані конкретні погляди, довести істинність тези, що висувається, або спростувати її шляхом аргументації/контраргументації [4, с. 26]. Дискусія також ускладнена особливим механізмом реплікування: з одного боку, дискусія розрахована на обов'язковість реакції на репліку, з іншого боку, вона не претендує на можливу реакцію з боку всіх співрозмовників, за

винятком одного чи декількох комунікантів. Отже, досить своєрідні стимули і реакції в репліках учасників дискусійного спілкування отримали в лінгвістиці назву комунікативні, або мовленнєві стратегії, які передбачають загальну лінію вербальної поведінки, що використовується комунікантом для реалізації комунікативної мети в умовах групового діалогу в певній ситуації [6, с. 14]. В лінгводидактиці вони називаються стратегіями учасників усномовленнєвого спілкування (turn-taking strategies) – правила, які регулюють обмін репліками, що в процесі реалізації спрямовані на вирішення таких завдань (Колесникова І. Л., Долгіна О. А.): встановити контакт між комунікантами, привернути увагу до теми дискусії, ситуації, змінити точку зору співрозмовника шляхом переконання, аргументації, поведінки тощо. У межах нашого дослідження ми визначаємо стратегії учасників усномовленнєвого спілкування як комплекс мовленнєвих дій, що спрямований на вирішення ПС під час ведення студентами дискусії. При цьому важливим є первинне оволодіння студентами стереотипними мовленнєвими формами, що використовуються для вираження комунікативних інтенцій на різних етапах іншомовного дискусійного спілкування в різних його формах, тобто мовними засобами контактності. Останні ми розподілили на три групи :

I група – мовні і мовленнєві засоби контактності, що спрямовані на запит інформації (прохання повідомити про факт в цілому або вказати джерело інформації, деталізувати повідомлення, уточнити обставини, вказати на зв'язок фактів з новою або відомою інформацією).

Do you mean to say that...?; Can you confirm the fact...?; Am I right to understand that ... ?; I'd like to know about...; Have you got any idea about ...?

II група – мовні і мовленнєві засоби контактності, що спрямовані на підтримання спілкування в групі, а саме на забезпечення зв'язності мовленнєвої взаємодії, логічного переходу від одних висловлювань до інших, від однієї теми до іншої, залучення учасників спілкування до дискусії, (вираження думки, згоди/незгоди; репліки, що доповнюють й розширюють зміст висловлювань, поради, рекомендації, пропозиції, питання уточнюючого характеру; емоційні реакції, фрази, що виражають пріоритети).

Do you mean to say that...?; Can you confirm the fact...?; Am I right to understand that ... ?; I'd like to know about...; Have you got any idea about ...?

You have to do...; Next time I very much hope that...; You are welcome...; I would be grateful if you...; It's all right if you like that kind of thing, but...; Shouldn't you choose something that will be...; One way of dealing with this would be....

III група – мовні і мовленнєві засоби контактності, що спрямовані на прийняття підсумкового розв'язання проблеми, а саме фрази, узагальнюючі судження, що приводять до компромісу, згоди.

On the whole...; In general...; Summing up all you've just said...; Let's come to a conclusion...; After all I mean...; In addition...; On top of that...; To make matters worse...; To sum up...; In conclusion...; All things considered, we feel that...; etc.

Аналіз стратегій учасників усномовленнєвого спілкування дає нам змогу перейти до розгляду навчальних стратегій, дослідженням і розробкою яких займалися вітчизняні та зарубіжні методисти

(Коряковцева Н. Ф., Щепилова А. В., Оксфорд Р. (Oxford R.), О'Мелі Дж. (O'Malley J.), Чамот А. (Chamot A.) та інші. Узагальнюючи точки зору вчених, дамо визначення навчальним стратегіям. *Навчальні стратегії* – система когнітивних операцій, сукупність прийомів і тактик, що свідомо й цілеспрямовано обирають студенти з числа можливих для досягнення освітніх завдань. У нашому випадку ми маємо на увазі вирішення проблемних ситуацій, які постають перед учасниками дискусії. Іншомовне дискусійне спілкування включає в себе *соціальні стратегії*, що передбачають вміння задавати уточнюючі питання, вміння проявляти толерантність до іншої культури; *соціоафективні* – стратегії співробітництва, переконання тощо, *компенсаторні* – використання синонімів чи невербальних засобів, переформулювання, розширення або скорочення висловлювання, вираження думки простішими мовними засобами [14, с. 24].

Розглянемо вищезазначені стратегії детальніше. Отже, *соціальні стратегії* передбачають оволодіння знаннями про етикетні особливості рідної культури та культури країни, мова якої вивчається, оскільки недостатнє володіння реаліями загальнокультурного характеру, незнання соціокультурної і поведінкової специфіки англomовного партнера у спілкуванні може викликати психологічні труднощі у реальній комунікації. У свою чергу, *соціоафективні* стратегії передбачають використання інтонаційних засобів, міміки, жестів, використання засобів-заповнювачів пауз, вираження комунікативних інтенцій тощо. *Компенсаторні* стратегії відіграють важливу роль у навчанні дискусії, оскільки вони спрямовані на розвиток таких умінь: висловлюватися у межах своєї лінгвістичної компетенції; використовувати парафраз, наприклад, “*the thing you open bottles with*” замість “*corkscrew*”; застосовувати синоніми, наприклад, “*ship*” (корабель) замість “*sailing boat*” (човен моторний, під парусом); звертатися за допомогою до співрозмовника за потреби уточнення значення слова: “*What’s the word for...?*”, “*What do you call it?*” і для перевірки правильного розуміння почутого “*Are you listening/following...?*”, “*Is that clear?*”, використовувати “мову тіла” (міміку, жести тощо).

Таким чином, уточнення визначення поняття «дискусія», розгляд її структури і компонентів дали змогу виділити дискусію-обмін думками як особливий спосіб обговорення проблеми. Саме цього виду дискусії на основі використання проблемного методу доцільно навчати майбутніх філологів.

Перспективним напрямом подальших досліджень ми вважаємо використання структури дискусії обміну-думками та її компонентів під час розробки підсистеми вправ для навчання майбутніх філологів ДМ із застосуванням проблемного методу і у створенні відповідних комплексів вправ на її основі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградова О. С. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции с использованием проблемных методов обучения иностранным языкам на продвинутом этапе специализированного

- вуза (на матеріалі англійського мови). Автореферат на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – М., 2003. – 24 с.
2. Гапонова С. В. Дискусія як вправа для навчання вільного спілкування іноземною мовою // Іноземні мови. – 1999. – № 4. – С. 3–11.
  3. Гойхман О. Я. Основы речевой коммуникации : учебник для вузов / О. Я. Гойхман, Т. М. Надеина. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 272 с.
  4. Гордеева А. Й. Навчання старшокласників загальноосвітньої школи обговорення проблем англійською мовою у процесі міжкультурного спілкування : Дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Гордеева Анжела Йосипівна. – К., 2004. – 254 с.
  5. Зарецкая Е. Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации. – 4-е изд. – М.: Дело, 2002. – 480 с.
  6. Калинина М. С. Обучение студентов-лингвистов коммуникативным стратегиям полилогического общения (французский язык): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Методика преподавания иностранных языков” / М. С. Калинина. – Нижний Новгород, 2011. – 25 с.
  7. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования / М. В. Кларин. – Рига : Эксперимент, 1995. – 176 с. – (Ассоциация "Развивающее обучение")
  8. Колесникова И. Л., Долгина О. А. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков / И. Л. Колесникова. – СПб. : Изд-во Русско-Балтийский информационный центр "БЛИЦ", "Cambridge University Press", 2001. – 224 с.
  9. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: Курс лекцій: [навч.-метод. посібник для студ. мовних спец. осв.-кваліф. рівня “магістр”] / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. / за ред. С. Ю. Ніколаєвої – К. : Ленвіт, 2010. – 332 с.
  10. Морозова И. Г. Использование дискуссии на занятиях иностранного языка в рамках проблемного обучения при подготовке современных специалистов// Иностранные языки. Теория и практика, 2010. – № 1. – С. 25–35.
  11. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков. – Азимов Э. Г., Щукин А. Н. – СПб. : «Златоуст», 1999. – 427 с.
  12. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п’ятирічний курс навчання) : проект / [С.Ю. Ніколаєва, М.І. Соловей та ін.]. – Вінниця : "Нова Книга", 2001. – 247 с.
  13. Топтигіна Н. М. Навчання дискусії на матеріалі художніх текстів у процесі вивчення англійської як другої іноземної мови: Дис...канд. пед. наук. : 13.00.02 / Топтигіна Наталія Михайлівна. – К. : КНЛУ, 2004. – 210 с.
  14. Шевченко Т. Ю. Обучение иноязычному полилоговому общению студентов-лингвистов: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Методика преподавания иностранных языков» / Т. Ю. Шевченко. – Пятигорск, 2008. – 24 с.
  15. Brown N. D. Principles of Language Learning and Teaching. – Englewood Cliffs : Prentice Hall Regents, 1987. – 279 p.

16. Chamot, A. U. (2004). "Issues in language learning strategy research and teaching". *Electronic Journal of Foreign Language Teaching* 2004, P. 14 – 26, available from <http://e-flt.nus.edu.sg/vln12004/chamot.htm>.